

оскільки інші норми, які регулюють відносини в аналізованому договорі мають цивільно-правовий характер і, відповідно, не пов'язані з імперативним врегулюванням цих відносин.

Список літератури: 1. Гражданское право: Учебник: В 2 т. Т. I / Под ред. проф. Е.А. Суханова. М., 2002. 2. Гражданское право: Учебник: В 3-х т. Т.1 / Под ред. А.П. Сергеева и Ю.К. Толстого. М., 2002. 3. Сібільов М. Загальна характеристика сфери приватного права // Вісник Академії правових наук України. 2001. № 2 (25). 4. Кодекс торговельного мореплавства України // ВВР України. 1995. № 48. 5. Черепакін Б.Б. К вопросу о публичном и частном праве // Труды по гражданскому праву. М., 2001. 6. Мамутов В.К. До питання про поняття приватного права // Вісник Академії правових наук України. 1999. № 2 (17). 7. Гражданское право Украины: Учебник: в 2-х частях. Ч. 1 / Под ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. Х., 1996. 8. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461. 9. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. М., 2001.

Надійшла до редакції 28.04.04

Л.М. Мандрика

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ НА ОБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Загальновизнано, що правосуб'єктність є відправним моментом, яким визначається можливість набуття будь-яким суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Саме ця категорія в більшості випадків виступає критерієм визначення правомірності діяльності організації того чи іншого виду.

Цивільний кодекс України [1] при визначенні правосуб'єктності юридичних осіб виходить з того, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині (ч.1 ст.91 ЦК). Наведене легальне формулювання дає підстави говорити про наділення всіх юридичних осіб, незалежно від характеру та мети їх діяльності, загальною правосуб'єктністю. Здається, що такий підхід, передбачаючи рівні права та можливості, без врахування особливостей підприємницьких та непідприємницьких організацій робить абсолютну зрівнялівку між всіма суб'єктами.

У такий спосіб постає проблема, пов'язана з визначенням правосуб'єктності т.зв. організацій-мети (передусім об'єднань громадян), які створюються та діють для досягнення наперед визначеної цілі. Загальну правосуб'єктність О.П. Кашковський визначив «необмеженою правоздатністю, володіючи якою організація вправі здійснювати будь-які види діяльності, не заборонені законом ... і самостійно визначати в яких обсягах здійснювати той чи інший вид діяльності, співвідношення окремих видів діяльності в системі діяльності організації» [2, с.36]. Звідси суть проблеми полягає в тому, що при законодавчому формулюванні загальної правосуб'єктності юридичних осіб об'єднання громадян і політичні партії в тім числі) мають можливість набувати та володіти такими цивільними правами і обов'язками, які не лише не характерні для цієї категорії організацій,

але й можуть використовуватися на шкоду як учасникам об'єднання, так і суспільства в цілому.

Вузька спрямованість діяльності зазначених суб'єктів повинна пояснюватися передусім гносеологічними коренями об'єднань громадян як юридичних осіб, оскільки саме теорії юридичної особи присвячені обґрунтуванню правосуб'єктності колективних утворень. Для цього найбільшою мірою підходить теорія цільового (персоніфікованого) майна, основоположником якої вважається А. Бринц. Підтвердженням слугує висловлювання І.П. Грешнікова, відповідно до якого «теорія цільового майна відображає одну із сутнісних сторін виключно некомерційних організацій, пояснюючи допоміжну роль, яку відіграє майно при реалізації цілей, для котрих створюються організації даного виду» [3, с.44]. А. Бринц досліджуючи сутність юридичної особи зазначав, що окрім приналежності прав людині, права можуть існувати лише для досягнення певної мети, якій вони повинні слугувати і якій належать [3, с.41]. Наведене трактування самим безпосереднім чином вказує на цільову спрямованість майна не лише об'єднань громадян, але і юридичних осіб взагалі. У відповідності з ним же юридична особа може наділятися лише тими правами, володіння котрими дасть змогу досягнути поставленої мети.

Загалом зміст спеціальної правосуб'єктності можна звести до можливості юридичної особи здійснювати лише такі юридичні дії, «котрі відповідають цілям їх діяльності, передбаченими в статуті чи іншому засновницькому документі і нести пов'язані з цією діяльністю обов'язки» [4, с.59]. На спеціальний зміст правосуб'єктності юридичних осіб вказував і О.С. Йоффе [5, с.152], а М.М. Богуславський зазначає, що діяльність юридичної особи обмежується тими цілями та завданнями, які на неї покладає держава [6, с.132].

Проте наділення юридичної особи загальною правосуб'єктністю свідчить про інше – юридичні особи можуть мати будь-які права, окрім тих, що заборонені законом. За такої конструкції доцільною виявилася б відмова від перелічення у засновницьких документах юридичної особи видів діяльності.

Право власності є основою існування будь-якої юридичної особи, через що напрямки його здійснення повинні диктуватися спеціальною правосуб'єктністю. Слід зазначити, що окремого дослідження спеціальної правосуб'єктності політичних партій як юридичних осіб не проводилося. Окремі спроби визначення впливу спеціальної правосуб'єктності на майнові права окремих видів об'єднань громадян були здійснені О.М. Соловйовим [7, с.111-121], Т.В. Боднар [8, с.213-219], О.І. Масляєвим [9, с.45-47]. Таким чином через призму практицизму у статті буде здійснена спроба обґрунтування впливу спеціальної правосуб'єктності політичних партій на кількісний та якісний склад приналежних їм об'єктів права власності та особливостей його здійснення.

Вихідною точкою дослідження повинна бути мета створення та діяльності політичної партії, яка впливає на загальний обсяг її правосуб'єктності. У відповідності зі ст.2 закону України «Про політичні партії в Україні» [10] ці організації створюються та діють з метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян і прийняття участі у виборах та інших політичних заходах. Таким чином володіння об'єктами права

власності та його здійснення повинно обумовлюватися і підпорядковуватися необхідності досягнення вказаної мети.

Вплив спеціальної правосуб'єктності на об'єктний склад права власності політичних партій. Сьогодні діюче законодавство не передбачає класифікації об'єктів права власності політичних партій. У зв'язку з цим доцільно звернутися до досвіду іноземних країн. Для більшої зручності може бути покладена систематика, що використовується у Німеччині. Закон ФРН «Про політичні партії» [11] у § 24 все майно партій поділяє на: а) основні засоби (нерухомість, устаткування виробничих приміщень, виробничий і господарський інвентар, ін.); б) фінансові капіталовкладення суб'єкта (цінні папери); в) оборотні засоби (виробничі запаси, малоцінні та швидкозношувані предмети); г) грошові кошти (готівкові та на рахунках); д) інші майнові цінності.

Нерухомість є одним з найважливіших об'єктів права власності будь-якого суб'єкта. У зміст цього поняття включаються споруди, земельні ділянки, інші об'єкти, які відповідають ознакам, визначеним ч.1 ст.81 ЦК України. Безумовно, що у власності партій повинні перебувати приміщення, у яких розміщуються офіси, штаби, здійснюється діяльність органів управління партії, адже їх позбавлення може паралізувати діяльність будь-якого суб'єкта. Проте володіння ними повинно обумовлюватися необхідністю їх використання для досягнення статутних цілей. У зв'язку з цим не може не викликати заперечень положення п.25 Статуту Комуністичної партії України [12], у якому передбачається можливість партії мати у власності об'єкти житлового фонду, майно оздоровчого та науково-педагогічного призначення. Це прямо суперечить спеціальній правосуб'єктності партії і практично дає їй змогу набувати у власність санаторно-курортні та оздоровчо-лікувальні комплекси, квартири, житлові будинки, спортивні заклади, які ні прямо, ні опосередковано не можуть бути використані для досягнення статутних цілей. Проте наявність такого майна, скажімо, оздоровчих комплексів, прямо чи опосередковано відкриває можливість для зловживань. Так, якщо вказані приналежні партії об'єкти є підприємницькими суб'єктами і їх прибуток використовується для її ж фінансування, то існує великий ризик незаконного набуття політичною партією власності. При зворотній ситуації виникає запитання – звідки обмежена у підставах набуття права власності політична партія отримує кошти для утримання названих закладів?

Видається, що якщо володіння КПУ переліченими об'єктами мотивується необхідністю задоволення особистих, культурних чи інших інтересів її членів, то в будь-якому випадку ці об'єкти повинні бути передані іншій створеній юридичній особі, правосуб'єктність якої допускає здійснення дій щодо задоволення таких інтересів.

Така ж ситуація повинна бути з володінням політичними партіями земельними ділянками як різновидом нерухомостей. Відповідно до здійсненого ст.19 Земельного кодексу України [13] поділу земель за їх цільовим призначенням, у власності партій можуть бути лише землі, віднесені до земель суспільного будівництва. Поясненням цьому є ст.38 Земельного

кодексу, яка передбачає необхідність використання цих земель виключно для розміщення на них громадських споруд і будівель, що дозволить партіям розмішувати на них інші об'єкти нерухомості.

Віднесення ЦК України підприємств до об'єктів цивільних прав змушує розглянути особливості їх перебування у власності політичних партій. Ст. 24 закону України «Про об'єднання громадян» [14] передбачає право партії засновувати підприємства виключно у формі засобів масової інформації, які, щоправда, в наведеній нормі розглядаються як суб'єкти, а не об'єкти права. Власне, окрім цієї категорії підприємств публічне висвітлення діяльності політичних партій може здійснюватися іншими підприємствами. Так, з цією метою їм слід дозволити володіння підприємствами з устаткуванням, що дозволяє здійснювати видавничо-поліграфічну, рекламну діяльність, діяльність з вивчення та дослідження громадської думки та політичних переконань виборців (аналітичні, соціологічні центри), що не перечить їй спеціальній правосуб'єктності. Щоправда, це буде за умови, якщо зазначені об'єкти власності використовуватимуться для забезпечення досягнення статутних цілей, а не для отримання прибутку під прикриттям цих цілей. Вказані підприємства можуть оформлятися як в якості складової частини майна політичної партії, так і окремої юридичної особи, на майно якої партія володіє речовими правами.

Наступну класифікаційну групу об'єктів права власності складають фінансові капіталовкладення партії, які представлені цінними паперами. З приводу цього, ст.22 закону України «Про об'єднання громадян» говорить, що політичні партії не мають права отримувати доходи від акцій та інших цінних паперів. Однозначно погодитися з цим нормативним положенням не можна, оскільки кожна група цінних паперів посвідчує різні зобов'язання, які можуть допускатися правосуб'єктністю політичних партій. Однозначним є те, що у їх власності не повинні перебувати пайові цінні папери (передусім акції), які посвідчують корпоративні права. Це обумовлюється прагненням забезпечити цих суб'єктів від ризику злиття з промисловим капіталом та незаконного корпоративного фінансування, яке сьогодні зазвичай складає основу фінансових надходжень партій. У правильності такого рішення переконує досвід багатьох країн (зокрема Польщі, Естонії, Угорщини, Македонії, ін.) де на володіння партіями акціями встановлена заборона [15, с.36-39]. Заборона повинна стосуватися і векселів як різновиду боргових цінних паперів, оскільки їх особливості також відкривають шлях для незаконного фінансування партій.

З боргових цінних паперів допустимі лише облігації, які можуть використовуватися для розміщення тимчасово вільних коштів партій, що не суперечить правосуб'єктності будь-якого суб'єкта. Для цієї ж мети повинна бути передбачена можливість партій володіти цінними паперами, які видаються банками в посвідчення депонування коштів (ощадні сертифікати) чи для здійснення розрахунково-касових операцій (чеки). Обмеження не повинні стосуватися лише товаророзпорядчих цінних паперів (варантів, коносаментів), які надають їхньому держателю право розпорядження майном, вказаним у цих документах.

Будучи універсальним товаром і виконуючи економічні функції (вартісну, платіжну, обігову, накопичувальну), гроші є чинником, що обумовлює можливість та необхідність володіння ними будь-яким суб'єктом, політичною партією в тім числі. Позбавлення партій грошей, як подільних, споживних, взаємозамінних, визначених родовими ознаками речей змусить їх перейти у відносини натурального обміну або взагалі припинити діяльність.

До інших об'єктів власності, якими можуть володіти політичної партії, повинні відноситися речі та майно, які у бухгалтерському балансі відображаються як оборотні засоби (швидкозношувані та малоцінні предмети, оргтехніка), транспортні засоби, які необхідні для забезпечення та обслуговування основної статутної діяльності.

Вплив спеціальної правосуб'єктності політичних партій на здійснення права власності. Починаючи розгляд цієї частини статті, слід зауважити, що здійснення політичними партіями зазначеного суб'єктивного права повинно відбуватися із дотриманням принципів інституту права власності, обов'язкових для будь-якого суб'єкта. Проте особливості здійснення правомочностей з володіння, користування та розпорядження майном визначаються і спеціальною правосуб'єктністю, яка для політичних партій відображається передусім в особливому порядку здійснення господарської та підприємницької діяльності, специфічному характері майнових відносин членів та партії, значній питомій вазі державного фінансування серед інших джерел права власності.

Так, ст.320 ЦК України однією з форм здійснення права власності передбачає можливість власника використовувати своє майно для здійснення підприємницької діяльності. Проте відомо, що така діяльність характерна передусім для підприємницьких осіб. Щоправда, ст.86 ЦК України допускає можливість її здійснення не підприємницькими товариствами при умові її відповідності меті, яку переслідує юридична особа. Видається, що наведене положення не повинно поширюватися на політичні партії. Аргументом тут виступає те, що використовуючи майно для заняття підприємницькою діяльністю, партії ризикують нівелювати свою діяльність до підприємницької, внаслідок чого втрачатимуть первинну суть існування цих суб'єктів. Крім цього, ця діяльність окрім несумісності з «принципом цільового майна об'єднань громадян» [16, с.131] підвищує ймовірність незаконного фінансування політичних партій, яке стає можливим при існуванні великої кількості товарно-грошових операцій.

Проте спеціальної правосуб'єктності партій відповідатиме можливість використання їх майна для здійснення господарської діяльності. Легальне визначення господарської діяльності міститься в ст.1 закону України «Про ліцензування визначених видів господарської діяльності» [17], під якою розуміється будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, юридичних, а також фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлі, наданням послуг та виконанням робіт. Проте дане визначення характерне для підприємницьких юридичних осіб. Перефразовуючи його, здійснення політичними партіями права власності на майно при занятті господарською діяльністю (як

самостійно, так і створеними нею юридичними особами) може бути зведено до діяльності з виробництва (виготовлення) продукції, торгівлі, надання послуг та виконання робіт, яка не переслідує мети отримання прибутку та здійснюється виключно для досягнення статутних цілей партії.

Специфіка відносин між партією та її членами характеризується тим, що останні на її майно не володіють ні речовими, ні зобов'язальними правами. У зв'язку з цим при визначенні спеціальною правосуб'єктністю особливостях здійснення права власності повинно стати неможливим володіння та користування членами приналежними партії об'єктами власності в особистих цілях, як і розпорядження коштами та майном партії на користь тих же осіб в рахунок передання ними майна чи здійснення інших дій (напр. виплата спонсору дивідендів за рахунок отриманих від держави коштів за фінансову допомогу в організації передвиборчої кампанії).

Окрім спеціальної правосуб'єктності, специфіка здійснення права власності на кошти, отримані в порядку державного фінансування політичних партій, диктується їх спеціальним цільовим призначенням. Проте, перш за все, слід вказати на особливості здійснення права власності на грошові кошти взагалі, незалежно від підстави їх набуття. Так, найбільш доцільним варіантом здійснення правомочностей володіння та користування грошима видається їх розміщення на рахунках банківських установ. Розпорядження юридичними та фізичними особами цими об'єктами цивільних прав на користь партій повинно відбуватися винятково безготівковим способом, а саме, з допомогою чеків, пластикових карток, платіжних доручень, що попередить можливі випадки перевищення законодавчо допустимих розмірів фінансування. При дотриманні вказаних особливостей щодо володіння та користування, розпорядження політичними партіями грошима, отриманими в порядку державного фінансування, повинно відбуватися для покриття їх поточних витратків, пов'язаних із здійсненням статутної діяльності, а саме на покриття понесених виборчих витрат, підготовку проведення наступних виборів, здійснення та реалізації програм, за які голосував електорат.

Спеціальна правосуб'єктність не допускає розпорядження політичними партіями об'єктами власності на створення фіктивних організацій (різного роду фондів, асоціацій, інших утворень), які зазвичай витрачаються для акумулювання коштів, котрі з порушенням законодавства використовуються в інтересах партій (здійснення від імені партії благодійництва, безкоштовне передання партії у власність чи користування об'єктів власності, ін). Сучасне виборче законодавство не передбачає механізмів протидії цьому явищу, тому слід цілком погодитися з О. Совгирею щодо необхідності створення механізму фінансового контролю як складової правової регламентації фінансової діяльності політичних партій [18, с.132].

Таким чином викладені аргументи дають підстави прийти до висновку, що спеціальна правосуб'єктність політичних партій повинна стати чинником, який впливає на кількісний та якісний склад об'єктів права власності, володіння, користування та розпорядження якими має відбуватися шляхом вчинення будь-яких дій, які необхідні для сприяння формуванню і ви-

раженню політичної волі громадян та прийняття участі у виборах і інших політичних заходах, з дотриманням принципів цивільного законодавства, прав та законних інтересів інших осіб, а також суспільства в цілому.

Список літератури: 1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV // Голос України №45-46 від 12.03.2003; №47-48 від 13.03.2003 р. 2. Кашковский А.П. Правоспособность организации в сфере выбора видов деятельности // Юрист. №10. 2001. 3. Грешников И.П. Субъекты гражданского права: юридическое лицо в праве и законодательстве. СПб., 2002. 4. Тонусян Г., Викулин А. Исключительная правоспособность банка // Хозяйство и право. 1999. №5. 5. Иоффе О.С. Развитие цивилистической мысли в СССР (часть I). Ленинград, 1975. 6. Богуславский М. М. Международное частное право: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. М., 1997. 7. Соловьев А.Н. Право собственности профессиональных союзов Украины. Монография. Х., 2003. 8. Право власності в Україні : Навч. посібник / О.В. Дзера, Н.С. Кузнцова, О.А. Підпригора та ін.; За заг. ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнцової. К., 2000. 9. Масляев А.И. Право собственности профсоюзов в СССР. М., 1975. 10. Про політичні партії в Україні: Закон України від 15.04.2001р. №2365-III // ВВР України. 2001. №23. Ст.118. 11. Закон ФРН «О политических партиях» // www.rada.gov.ua/library/catalog/law. Станом на 15.11.2003 р. 12. Устав Коммунистической партии Украины. Утв. I съездом КПУ 19.06.1993г. с изм. и доп. на 12.05.1995г. К., 1996. 13. Земельный кодекс Украины від 25.10.2001 №2768-III // ВВР України. 2002. № 3-4. Ст.27. 14. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992р. №2460-XII (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. 1992. №34. Ст.504. 15. Замніус В., Ковриженко Д., Котляр Д., Асланян Г. Аналіз Закону України «Про політичні партії в Україні» // Парламент. 2001. №5. 16. Суханов Е. А. Лекции о праве собственности. М., 1991. 17. Про ліцензування визначених видів господарської діяльності: Закон України від 01.06.2000 р. №1775-III // ВВР України. 2000. №36. Ст.299. 18. Совгиря О. Фінансування політичних партій: правовий аспект // Право України. №5. 2003.

Надійшла до редколегії 12.03.04

Т.Є. Кагановська

СУТНІСТЬ, ПРАВОВИЙ РЕЖИМ І РІВЕНЬ ІНФОРМОВАНІСТІ ПРО ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

Формування засад громадянського суспільства та розбудови правової держави в Україні потребують суттєвого удосконалення економічних механізмів, що забезпечують також і шляхи та якість фінансових засобів становлення державного бюджету.

Актуальність означеної проблематики обумовлена необхідністю соціально-правового аналізу сутності, призначення та рівня корисності деяких прийомів та засобів оподаткування в Україні на сучасному етапі. Так, окремим аспектом концепції оподаткування в Україні є процес втілення, зміни, адаптації та впливу податку на додану вартість на якість податкових правовідносин.

Це питання вже досить тривалий час (6-7 років) перебуває у центрі наукових зацікавлень вчених-юристів та економістів. Зокрема, воно досліджувалися відомими українськими вченими Є.О. Алісовим, Л.К. Вороноюю,